

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Яким був внесок німецьких переселенців
в економічне і культурно-освітнє життя України?

Основні поняття, ідеї: колонізація, заселення

ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–4

★ За Джерелами 1–4 визначте причини німецької колонізації.

★ Які положення у Джерелах 1–4 переконують нас у тому, що поява німців на українських землях — не випадкове явище, а складова державної політики?

★ Якою за характером була ця політика: а) господарською; чи військово-оборонною; б) спланованою чи стихійною?

★ З'ясуйте, хто ініціював заселення німцями українських теренів (Джерела 1–4)? Чи могли виступити ініціаторами в цій справі інші категорії населення?

► 1. Із Галицько-Волинського літопису

У рік 1259...

І поставив він невеликий городок, та, побачивши, що Бог помічником йому, а Іоанн підпомагачем йому є, спорудив він інший городок, що його татари не змогли взяти, коли Батий всю землю Руську захопив. Тоді й церква святої Трійці запалена була і знов була споруджена.

Коли ж побачив се князь Данило, що Бог сприяє місцю тому, став він прикликати приходнів — німців і русів, іноплеменників і ляхів. Ішли вони день у день. І юнаки, і майстри всякі утікали сюди од татар — сидельники, і лучники, і сагайдачники, і ковалі заліза, і міді і срібла. І настало пожвавлення, і наповнили вони дворами навколо города поле і села.

Літопис руський. — К. : Дніпро, 1989. — С. 418.

► 2. Погляд дослідника. Микола Бормак

В другій половині XVIII ст. розпочався новий етап в історії німців на Україні. Він був тісно пов'язаний із колонізацією Королівства Польського та Російської імперії. 2 травня 1759 р. російська імператриця Єлизавета Петрівна на подання обер-берейтора де Лірів'єра про «возможные и полезные следствия, могущие произойти от немецкой колонизации России» наклала резолюцію, згідно з якою «со всякою благосклонностью все те приняты будут, кои усердие возымеют сюда приехать, поселиться и жить, причем ремесленники тотчас в цеха примутся, а землепашцы обильные и довольные земли получают с увольнением на несколько лет от всех податей и налогов» <...>.

Наприкінці XVIII ст. князь Чарторийський одним із перших на Волині запросив німецьких колоністів до свого маєтку в м. Корець. В 1783 р. тут для них була побудована кірха. Невелика німецька колонія існувала в цей час також і в Житомирі. В 1801 р. власник Острозького

маєтку князь Карл Яблоновський заключив з 16 сім'ями пруських менонітів контракт, за яким передавав їм у безстрокове користування с. Слободки, розташованого поблизу м. Острога, 34 уволки сінокосів і не розроблених земель.

Бармак М. Німецьке, чеське та єврейське населення Волинської губернії (1796–1914 рр.): Монографія / Микола Бармак. — Тернопіль, 1999. — С. 21–22.

► 3. Із маніфесту Катерини II про запрошення іноземних колоністів на поселення до Росії (1763 р.)

1. Всем иностранным дозволяем в Имперію Нашу вѣзжать и селиться, где кто пожелает, во всех наших Губерніях <...>.

2. Не должны таковыя прибывшіе из иностранных на поселение в Россию никаких в казну Нашу податей платить, и никаких обыкновенных, ниже чрезвычайных служб служить, равно постоев содержать, и словом заключить, от всяких налогов и тягостей свободны <...>.

3. Всем иностранным, прибывшим на поселение в Россию, учинено будет всякое вспоможеніе и удовольствіе, склонным к хлебопашеству или другому какому рукоделию, и к заведенію мануфактур, фабрик, заводов <...>.

4. На построения домов, на заведение к домостроительству разного скота, на потребные к хлебопашеству и к рукоделию всякие инструменты, припасы и материалы выдавано будет из казны нашей потребное число денег без всяких процентов, но с единою заплаотою, и то по прошествии десяти лет в три года по равным частям...

6. Вся желающему иностранному в Россию на поселение, позволяем имение свое ввозить, в чем бы оно ни состояло, без всякого платежа пошлин, с тем однако ж, что оно для его собственного употребления и надобности, а не на продажу.

История российских немцев в документах (1763–1992 гг.) / Сост. В. А. Ауман, В. Т. Чеботарева. — М., 1993. — С. 18–22.

► 4. Із спогадів Юрія Старосольського

Отож в тому році (1834 — прим. ред.), згідно з пляном австрійського цісаря Франца I, виїхала на поселення в Галичині валка молодих австрійських родин з різними потрібними професіями. Кожна з цих родин дістала від уряду тисячу австрійських фльоренів (гульденів) і по два криті вози.

Після двотижневої мандрівки, вісім таких родин заїхало на ринок Сяноці в Галичині. Там прийняла їх управа міста вітаючи хлібом і сіллю (дослівно) та польською промовою (якої вони не розуміли), та, що важливіше, приготованими для них домами з устаткуванням.

Між новоприбулими був доктор Георг Рапф з дружиною Йосифовою та її двома сестрами, Ганною і Міці (Леглер). Призначено їм добрий дім в ринку, тобто в центрі міста, бо доктора іменували відразу міським лікарем. <...> Ганна господарювала в хаті, варила, пекла, робила овочеві консерви і т. д., а Міці розклала швацьку машинку та інше знаряддя

ЗАВДАННЯ ► Джерело 4

★ За змістом Джерела 4 з'ясуйте наступне:

- чим обумовлений такий приязний прийом австрійським родинам;
- чому сім'ї лікаря Георга Рапфа місцева влада надала будинок в центрі міста;
- якими були стосунки родини Рапфів з мешканцями містечка і що на них впливало;
- чи допускаєте ви, що місцеві мешканці могли вимагати від влади повернення родини Рапфів до місця їх попереднього місця проживання (стверджувальну або заперечну відповідь аргументуйте)?

і шила, що треба. Сама ж дружина доктора, як професійна вчителька, стала директоркою триклясової дівочої школи, де вчила німецької мови та ручних робіт.

А Георг Рапф почав свою лікарську практику. Вона була відразу успішною, головним чином завдяки його товариській вдачі, доброті та приязному відношенні до хворих.

Старосольський Ю. Шляхами предків // Володимир Старосольський: 1878–1942 / Ред. У. Старосольська. — Нью Йорк–Париж–Сідней–Торнто, 1991. — С. 13.

ДОВІДКА. Старосольський Юрій — правник, громадський і пластовий діяч, член УВО, професор права Українського Вільного університету й Українського католицького університету в Римі, дійсний член НТШ.

► 5. Мовою цифр

Етнічний склад населення Катеринославської, Херсонської, Таврійської губерній, 1897 р.

Катеринославська губернія		Херсонська губернія		Таврійська губернія	
Етноси	Всього	Етноси	Всього	Етноси	Всього
Українці	1456369	Українці	1462039	Українці	611121
Росіяни	364974	Росіяни	575375	Росіян	404463
Євреї	99152	Євреї	322537	Татари	196854
Німці	81039	Молдовани	147218	Німці	78305
Греки	48740	Німці	123453	Євреї	55418
Татари	17253	Поляки	30894	Болгари	41260
Білоруси	14052	Болгари	25685	Греки	18048
Поляки	12365	Білоруси	22958	Поляки	10112
Молдавани	9175	Греки	8297	Білоруси	9726
Турки	5555	Татари	3152	Вірмени	8938
Інші	5060	Вірмени	2070	Молдавани	2259
		Інші	9934	Естонці	2210
				Турки	2197
				Інші	6879

Таблиця укладена на основі публікації: Бойко Я. В. Заселення південної України (60–90-ті роки XIX ст.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http:// web.znu.edu.ua/pu/articles/41.pdf](http://web.znu.edu.ua/pu/articles/41.pdf)

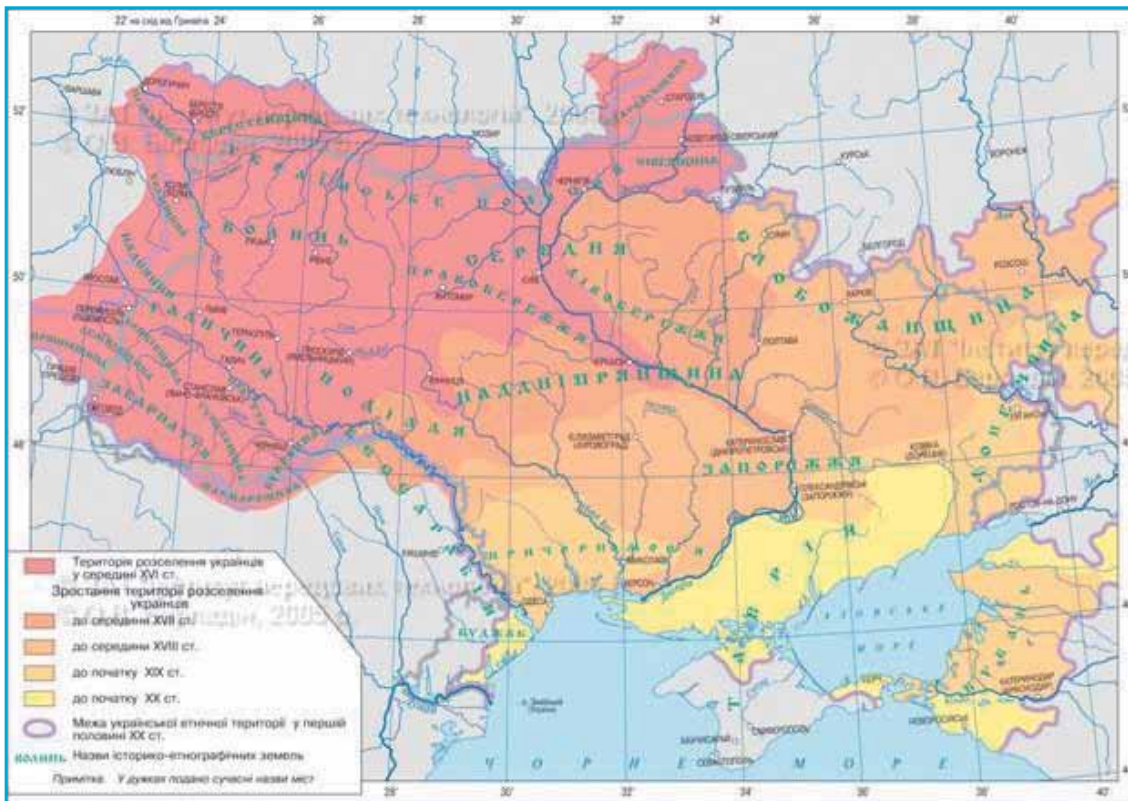

ЗАВДАННЯ ► Джерело 5

★ Які особливості етнічного складу населення південних губерній Російської імперії (Джерело 5)

★ Англійський історик Норман Дейвіс стверджує: «Щедра українська земля стала об'єктом інтенсивної русифікації та колонізації. Південні «дикі степи», останнє у Європі прикордоння, були обсажені селянами-іммігрантами, переважно з Росії та Німеччини». Якими вищенаведеними Джерелами ви могли б проілюструвати цю думку?

► 6. Карта «Історико-географічні регіони України»

ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–6

★ За Джерелами 1, 2, 4, 5 визначте на карті (Джерело 6) місця розселення німецьких колоністів упродовж XVIII — першої половини XIX ст.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 7–11

★ За змістом Джерел 7–11 укладіть таблицю «Німецькі переселенці на українських теренах», в якій зафіксуйте нове, що принесли німці в економічне, культурно-освітнє та релігійне життя, а також те, що було характерним (звичним) для життя народів, поруч яких вони селилися.

НІМЕЦЬКІ ПЕРЕСЕЛЕНЦІ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ

Сфери дослідження	Нове	Традиційне, звичне
Облаштування місць проживання (забудова поселення, планування вулиць, будівництво житла, будівельні матеріали)		
Сільське господарство (види діяльності, переробка та зберігання с/г продукції, використання агротехнологій, техніки)		
Ремесла, торгівля		
Облаштування житла, інтер'єр житлових приміщень, одяг		
Освіта, школа		
Релігійне життя		
Інше		

► 7. Із спогадів офіцера генерального штабу в Херсонській губернії підполковника А. Шмідта

Усі німецькі колонії в окрузі відзначалися чітким плануванням дворів. Вулиці в населених пунктах були прямими і широкими, щоб не дуже забруднювалися у бездоріжжя. Будинки, здебільшого споруджені з фронтонами, перпендикулярно впиралися у вулиці, дахи були з соломи чи очерету. Сусідні будинки з'єднувалися між собою високими огорожами. На вулиці біля кожного двору влаштовувалися обгороджені квітники.

За дворами розміщувалися склади хліба у скиртах, обгороджені, а іноді відокремлені від сусідніх токів лише дорогами. За токами росли сади, розділені між господарями поздовжніми алеями, що впиралися у самісінький кінець загального саду чи парку. Житлові будівлі споруджувалися майже завжди на високому фундаменті. Під будинком споруджувалися погребі, а горища використовувалися для зберігання зерна. Сараї будувалися майже однакових розмірів з будинком. В них визначалося місце для коней, корів, телят і лоша́т. Окрема прибудівля споруджувалася для овець. Поруч робили навіс для зберігання землеробських знарядь та візків.

Багмет М. Німецькі поселення — «біла пляма» в історії України / М. Багмет, В. Погорелов [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/monograf/17/4.pdf>

► 8. Погляд історика

Колонії жили за принципом самоврядування, яке функціонувало на високому рівні: загальні збори, що мали риси законодавчого органу, оскільки жоден наказ російського державного органу не мав легітимності, якщо загальні збори не приймали відповідного рішення, обирали

сільський приказ у складі старшини, голови й писаря. Приказ стежив за порядком у колонії і своєчасною сплатою податків. Сільський схід (збори) мав право виключати з колонії, призначати збори тощо. <...>

Переселенці відрізнялися усамітненим та суворим способом життя (за матеріалами ревізійних обліків населення кінця XVIII — початку XIX ст. у населених пунктах менонітського округу відсутні відомості про інші етноси, що мешкали б поряд з німцями) і великим працелюбством. Від членів общини вимагалось дотримання дисципліни і згуртованості, шлюби дозволялися лише всередині конфесійної спільноти.

Незважаючи на малосімейність, рівень організації господарств колоністів був значно вищим порівняно з тутешнім. Німецькі переселенці у Північному Приазов'ї були особливою категорією населення, найкращим чином забезпеченою земельними ресурсами. Отримуючи високі врожаї, вони мали можливість формувати запаси зерна на випадок стихійного лиха. Ось чому посухи не дуже впливали на менонітські господарства. Володіючи 65 десятинами землі на сім'ю, колоністи постачали на міські ринки усіляку городину, а в неврожайні роки німці навіть допомагали місцевим селянам. Під час голоду й розгулу епідемії худоби у 1848 р. переселенці обробили поля місцевих селян безкоштовно.

Донецчина. Перехрестя цивілізацій. Книга перша. / За заг. ред. В.І. Мозгового. — Кн. 1. — Донецьк: ТОВ «Діапринт», 2007. — С. 106–107.

ЗАВДАННЯ ► Джерело 9

★ Розгляньте Джерело 9. Відшукайте на зображенні ті ознаки життя німецьких переселенців, про які йдеться в Джерелах 7, 8, 10, 11.

Поселення Остгайм

Фото з навчальних матеріалів вчителя історії Оксани Кожемяки, м. Донецьк

► 9. Репродукція

► 10. Погляд дослідника. Микола Шишкін

Майже в кожному населеному пункті існували пивоварні й цегляні заводи. Будівельники-колоністи запропонували особливий тип домобудування, використовуючи для зведення хат та інших будівель місцеву сировину. Будинки німецьких переселенців, на відміну від будівель представників інших етносів, зводилися із застосуванням черепиці (її існувало кілька видів, але переважним попитом користувалася червона), цегли (різних розмірів і кольорів), що вироблялися в самих колоніях, всередині і знадвору оздоблювалися кахлями...

Відмінною особливістю інтер'єру німецького будинку були дерев'яні меблі, які у кожному селі робили свої майстри: крім названих ліжок

і комоду — розсувні столи, столики, стільці. З предметів домашнього користування майже у кожній німецькій родині була підставка для випікання хліба, пристрій для прополювання газонів — «швабер» або «струга», яких інші етноси краю не знали.

Одяг переселенців був досить різноманітним. Чоловіча половина менонітів носила картуз, білу сорочку, панталони, чорний або кольоровий жилет на гудзиках, зверху сюртук або куртку, на ногах чоботи. Жінки одягалися у короткі темно-сині спідниці, білі, сині або кольорові панчохи. Характерною рисою кожної німкені-переселенки було володіння різними видами рукоділля, головним серед яких було плетіння і вишивання, яким часто прикрашали білизну, постіль, рушники, одяг. Стосовно взуття: поширеними були дерев'яні туфлі — шльори. Взимку носили закриті шльори, у які одягали товсті плетені панчохи, а для решти періодів року вони виглядали як сучасні «шльопанці».

Шишкин Н. Историко-этнографическая выставка в краеведческом музее Донецка / Н. Шишкин // Научно-информационный бюллетень Международной ассоциации исследователей истории и культуры российских немцев. — 1998. — № 4(16) — С.18–19.

► 11. Погляд дослідника. В. Душка

У колоніях була розвинена доброчинність, високо цінувалися грамотність і порядність. Серед менонітів не було неписьменних. Усі діти відвідували школи, правда, здебільшого, початкові — однокласні. <...>

Оскільки на початковому етапі переселення колоністи відчували мовний бар'єр, у німецьких та менонітських школах почали вивчати російську мову, як мову міжнаціонального спілкування, і на кінець XIX ст. німці володіли нею краще, ніж місцеве населення. Варто зазначити, що на відміну від інших регіонів України, впровадження русифікації не викликало в колоніях негативної реакції.

У менонітів також існували школи для дітей з обмеженими можливостями, а пізніше і приватні школи.

<...> Перед кожним будинком був сад. З подвір'я двері вели в холодний коридор, звідки хід вів на кухню. Зліва розташовувалися дві кімнати: вітальня та спальня. У вітальні на стінах висіли ікони, портрети царя та цариці, відомих німецьких діячів і обов'язково — дзеркало. У спальні знаходилося високе двоспальне ліжко з великою кількістю подушок і пологом. На ньому спали голова родини із дружиною. У цій же кімнаті стояли диван, гардероб і комод, на комоді-декілька книг, частіш усього релігійного змісту. Також у кожному домі можна було натрапити на якусь недорогу німецьку газету.

Душка В. От старины глубокой до наших дней. — Донецк, 1992. — С. 46–48.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 12–16

★ З'ясуйте, які дії німецьких колоністів викликали невдоволення у російських чиновників? Що їх турбувало найбільше (Джерела 12–16)?

★ Наскільки побоювання представників влади були обґрунтованими щодо порушення громадського порядку і загострення міжнаціональних конфліктів?

► 12. Із повідомлення російського чиновника І. Рудченка (1882 р.)

Не можна не лякатися, що шляхом колонізації нашої західної окраїни Німеччина та Австрія отримують завжди готове вірно служити їм населення. Сама ціль русифікації краю через посилення

землевласницького елементу з росіян не тільки віддаляється, але й взагалі втрачається з поля зору: завжди і скрізь вірний землі і своїй національності німецький фермер крок за кроком, цілком мирним шляхом відвойовує російську землю.

Шмид О. Німці на Волині у світлі аграрної колонізації губернії другої половини XIX — початку XX ст. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1611/57>

► 13. Із розпорядження № 2277 Губернського правління Волинської губернії (серпень, 1886 р.)

<...> По доставленнымъ Уездными Исправниками сведениямъ оказалось, что поселенія, носящія чисто иностранныя названія, существуютъ въ Житомирскомъ, Новоградволинскомъ, Овручскомъ, Ровенскомъ, Дубенскомъ, Луцкомъ и Владимірволинскомъ уездах, причемъ некоторыя изъ нихъ имеютъ названія, употребляемыя въ среде местного кореннаго населенія; поселенія же, носящія не иностранныя, но усвоенныя безъ надлежащаго разрешенія, названія, оказались въ уездахъ: Житомирскомъ, Новоградволинскомъ и Заславскомъ. <...>

2) чтобы устроенныя уже поселенія съ иностранными названіями были ныне же переименованы, причемъ те изъ нихъ, которыя имеютъ старыя русскія названія должны именоваться прежними названіями ...

4) чтобы во всехъ иностранныхъ поселеніяхъ вывески на школах, лавочках, питейныхъ домахъ и т. п., буде таковыя существуютъ, обязательно были написаны на русскомъ языке, отнюдь не допуская вывесокъ на какомъ бы то ни было иностранномъ языке. <...>

Губернское Правленія определяетъ: 1) Поселеніямъ, имеющимъ, кроме иностранныхъ, другія изванія, употребляемыя въ среде кореннаго населенія, оставить сіи посленія, почему подходящія подъ эту категорію впредь должны именоваться:

По Житомирскому уезду:

Гринталь — Язвинка.

Нейдорфъ — Брачки.

Геймталь — Старая Буда.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 14–17

★ Порівняйте Джерела 14 і 15. Як ви вважаєте, чим зумовлене різне ставлення чиновників до німецьких колоністів?

★ Про які взаємовпливи йдеться в Джерелі 17?

★ Чим можна пояснити той факт, що спогади сучасників відрізняються один від одного (Джерела 14, 17)?

Інформації з якого джерела ви довіряєте більше? Свій вибір обґрунтуйте.

Сборникъ циркуляровъ Волинскихъ Губернскихъ Учрежденій по разнымъ частямъ административнаго управленія с 1880 по 1897 годъ. — Житомиръ : Губернская типографія, 1898. — С. 882–883.

► 14. Із звіту Волинського губернатора (1889 р.)

<...> Німецькі колоністи не відчувають ніякої прив'язаності до землі, лише прагнуть якнайшвидше нажитися з неї. Вони також зовсім не передають місцевим селянам своєї передової агрокультури, оскільки ведуть замкнений спосіб життя та не бажають спілкуватися з ними, а нерідко й ворогують.

Шмид О. Німці на Волині у світлі аграрної колонізації губернії другої половини XIX — початку XX ст. / О. Шмид. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1611/57>

► **15. Із рапорту російського чиновника (14 березня 1894 р.)**

Зі зрубів, завалених пеньками, з дрібних чагарників <...> вони робили чудові поля, зводили на ділянках свої ошатні будівлі і вклали багато праці з наміром надовго оселитися в новій батьківщині ...Дійсно, вони не змінювали віри, не полишали мови, навіть більше, залишались в душі істинними німцями, почитаючи Вільгельма і Бісмарка. <...> Та в той же час, як чехи займали найкращі землі, німецькі колоністи брали те, що ніхто не хотів брати і нікому не ставали поперек дороги.

Шмид О. Німці на Волині у світлі аграрної колонізації губернії другої половини XIX — початку XX ст. / Шмид О. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1611/57>

► **16. Із розпорядження № 180 від 24 січня 1890 р. Губернського правління Волинської губернії**

Циркулярнимъ распоряженіемъ Министерства, отъ 10 іюня 1889 года за № 2772, были воспрещены въ лютеранскихъ приходахъ такъ называемые миссіонерскіе праздники, сборы на потребности миссії, а равно отсылка за границу собранныхъ на этотъ предметъ денегъ.

Ныне, вследствие ходотайства Евангелическо-Лютеранской Генеральной Консistorіи, Г. Министръ Внутреннихъ Делъ призналъ необходимымъ предложить оной къ руководству нижеследующія правила, въ разъясненіе означеннаго циркуляра...

2) Существовавшіе въ лютеранскихъ приходахъ денежныя сборы на распространеніе протестантской веры внутри Имперіи, за воспрещеніемъ такой пропаганды ст. 4. Св. Зак. Т. XI ч. 1, само собою разумеется, не могутъ быть дозволены.

3) Что касается сборовъ на потребности миссії заграничной, то таковые могутъ быть допущены въ каждомъ приходе лишъ съ разрешенія подлежащихъ Губернаторовъ, по ходотайствамъ местныхъ Консistorій, на основаніяхъ, предположенныхъ Генеральною Консistorією, т. е. въ виде церковныхъ кружечныхъ сборовъ, состоящихъ подъ контролемъ местныхъ консistorій и подлежащихъ отсылке въ Лейпцигское и Датское миссіонерскія общества, съ темъ, чтобы каждый разъ было доводимо до сведенія Губернатора о количестве собранныхъ и отправленныхъ денегъ по каждому приходу.

Сборникъ циркуляровъ Волинскихъ Губернскихъ Учрежденій по разнымъ частямъ административнаго управленія с 1880 по 1897 годъ. — Житомиръ : Губернская типографія, 1898. — С. 920–921.

► **17. Із спогадів учасників Бекерсдорфської колонії на Галичині**

...Колонія мала великий вплив на довколишнє населення. Від них (колоністів — *прим. ред.*) українські селяни запозичили використання залізного плуга, кованого воза, колеса до прядення, виплітання з соломи кошиків для хліба і вживання добрив на полі. Від українців бекерсдорфці перейняли різдвяні і великодні звичаї, обряди на ніч Івана Купала, весільні святкування, <...> природне лікування людей і худоби, різні забобони, гречані страви (невідомі німцям до переселення), голубці, картопляники, кутю, борщ і вареники. Німці навчилися

будувати загати навколо хат, вживати коромисла, а багато українських слів увійшло до їхньої розговірної мови.

Монолатій І. Українсько-німецькі етнокультурні процеси у Галичині / Іван Монолатій [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://kolomyia.org/histpub/historypub12.htm>

ЗАВДАННЯ ► Джерела 18–19

- ★ Як ви вважаєте, наскільки реально оцінював Отто фон Бісмарк наслідки переселення німців на терени Російської імперії? (Джерело 18)
- ★ Які джерела параграфу можуть підтвердити думку німецького політика, а які спростувати?
- ★ Якими обставинами викликано ставлення представників російської влади до німецького населення (Джерело 19)?

► 18. Рейхсканцлер Німеччини Отто фон Бісмарк (1815–1898) про німців-колоністів

<...> Невдовзі вони стануть російськими підданими і своєю старанністю та благоустроєм будуть примножувати, без сумніву, економічну могутність Росії. Для Німеччини вони як повноправні громадяни і платники податків назавжди втрачені.

Праксенталер В. Немці на Волині / В. Праксенталер // Житомир в історії Волині і України : Тези Всеукр. наук. краєзн. конф.. — Житомир, 1994. — С. 104–105.

► 19. Повідомлення інформаційного порталу Gazeta.lv

Головнокомандуючий арміями Південно-Західного фронту генерал артилерії М. Іванов наказав головному начальнику Київського військового округу вибрати серед німецького населення в колоніях заручників, головним чином з учителів та священників, посадити їх до завершення війни в тюрми (пропорція заручників: 1 на 1000 осіб німецького населення). Провести реквізицію в колоністів всіх продуктів за винятком харчів до нового врожаю. А в німецькі колонії переселити біженців. За відмову здавати хліб, фураж або приймати біженців, заручники підлягають смертній карі.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gazeta.lv/story/11348.html>

ЗАВДАННЯ ► Джерела 19–21

- ★ Пригадайте, які події відбувалися в Україні в 1932–1933 роках. Чому німецьке населення півдня України зневірилося в політиці радянської влади (Джерело 20)?
- ★ Встановіть основну причину появи постанови ДКО СРСР від 22 вересня 1941 р. (Джерело 21).
- ★ Як ви вважаєте, наскільки реальними щодо виконання були задекларовані положення в постанові. Що об'єднує Джерела 19 та 21?

► 20. Із доповіді німецького консульства в Одесі щодо господарського стану німецьких колоній Одеської області. 1933 р.

Господарське становище німецьких колоній навколо міст Одеси та Миколаєва, порівняно з минулим роком знову помітно погіршало. <...>

Наші колоністи кажуть: «Колективізуємося, зміцнюємося...». І з якою інтонацією це промовляється, яка лють з'являється в їх словах і якою ненавистю до колективізації загоряються їх очі — проти ідеї колективізації та її апостолів! Це може зрозуміти лише той, хто сам пережив колективізацію. <...>

В колонії Вормс колективісти наважилися критикувати своє керівництво. Наслідки були такими, що окрему групу осіб, в тому числі й шанованих братів Франк, заслали в жахливі місця. <...>

Ніхто з колоністів не вірить в майбутнє, всі впевнені в занепаді Рад, який наближається. Вони знають, що на радянській землі для них все втрачено, і тому вони втікають з країни...

Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття : Голодомор в Україні 1932–1933. — Т. 7. — Варшава — К., 2008. — С. 892–896.

► **21. Постанова Державного комітету оборони СРСР № ДКО-702сс від 22 вересня 1941 р. «Про переселення німців із Запорізької, Сталінської та Ворошиловградської областей»**

1. Переселити німців із Запорізької області — 63 000 осіб, із Сталінської області — 41 000 осіб і Ворошиловградської області — 5 487 осіб у Казахську РСР.

2. Керівництво переселенням покласти на НКВС СРСР.

3. Розселення на нових місцях проводити шляхом поселення в існуючі колгоспи і радгоспи, використовуючи усі існуючі будівлі у сільських місцевостях і шляхом ущільнення населення.

За відсутності житлового фонду і господарських будівель на місцях розселення здійснити будівництво будинків силами переселенців. Міських мешканців розселити в районних центрах та інших містах, крім республіканських і обласних.

4. Дозволити переселенцям брати зі собою особисте майно та продукти харчування на шлях переміщення до 200 кг на кожного члена родини.

5. Будівлі, сільськогосподарське знаряддя, худобу і зернофураж, які належать переселенцям, здаються комісіям, до яких входять представники місцевого виконкому, Наркомзему СРСР, Наркомм'ясомолпрому СРСР і Наркомату заготівель та відновлюються на місці поселення відповідно до затвердженої РНК СРСР Інструкції Наркомзему СРСР і Наркомм'ясомолпрому СРСР.

Будівлі колгоспам і колгоспникам відновлюються на місцях поселення через надання готових будинків.

Переселенцям, яким не будуть надані на місці переселення будинки, надається на будівництво, а за потреби і на ремонт будинків, кредит від Сільгоспбанку обсягом до 2000 рублів терміном на п'ять років із 3-ма відсотками річних, з погашенням отриманого кредиту з другого року після отримання позики.

*Голова Державного комітету оборони
Й. Сталін*

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rusdeutsch.ru/?hist=1&hmenu0=8&hmenu01=77&hmenu02=244>

ЗАВДАННЯ ► Джерела 22–23

★ Ознайомтесь із Джерелом 22.

Чим обумовлена поведінка М. Гомера та О. Шиффера? Чому вони не стали опорою нацистського режиму в окупованому німцями селі?

★ Уважно розгляньте світлини (Джерело 23). Порівняйте їх зображення. Про що свідчить світлина праворуч?

★ Чи збереглася в с.Сорочень німецька баптистська община? Відповідь обґрунтуйте.

★ Яким чином події описані в Джерелах 19–22 могли вплинути на долю людей, зображених на світлині ліворуч? (Джерело 23).

► 22. Погляд дослідника. М. Багмет

Безумовно, розпочинаючи війну, Гітлер розраховував на «п'яту колону», тобто на допомогу своїх колишніх співвітчизників, так званих «фольксдойчерів». Але його наміри не здійснились, бо колишні німецькі колоністи загалом не стали опорою для фашистів. Для підтвердження сказаного наведемо приклад тільки із однієї колонії Гольдштат (нинішнє село Ульянівка Миколаївської області). За спогадами старожила села О. В. Музики, виявляється, що значна кількість німців-колоністів засуджувала війну і критично ставилась до фашистських намірів. Зокрема, Микола Гомер постійно наголошував: «Я не радий, що Гітлер захопив наші землі. Це призведе рано чи пізно до загальної трагедії». А Олександр Шиффер, якого в дні окупації призначили бригадиром, постійно захищав односельців від фашистського свавілля. Одного разу, коли окупаційна влада хотіла вчинити розправу над Вікентієм Лозинським за те, що той переховував зброю, то Олександр Шиффер не тільки застеріг Лозинського від розстрілу, а й зумів довести окупантам недоцільність вигнання багатодітної сім'ї В. Лозинського із обжитого будинку. Крім того, односельчани знали, що на початку війни О. Шиффер так улаштував радіоприймач, щоб постійно його слухати і розповідати правду про хід війни жителям свого села.

Багмет М. Німецькі поселення — «біла пляма» в історії України / М. Багмет, В. Погорелов [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/monograf/17/4.pdf>

► 23. Фотодокумент

*Німецька церква в с. Сорочень Житомирської області
Світлина ліворуч — 1920 р, світлина праворуч — 2010 р.*

Режим доступу : <http://drevlyaniya.blogspot.com/2010/12/blog-post.html>

ДОВІДКА

У 1862 році група із 40 баптистів, очолювана Маттіасом Кельмом мігрували на Волинь. Вони оселилися в селі Сорочень (нині) Ємільчинського району, близько 50 кілометрів від Житомира. Упродовж 1906–1910 рр. німці-баптисти збудували церкву. Приміщення церкви зведене з дуба. В радянські часи церква використовувалася як зерносховище.

